

Els canvis esdevinguts en els darrers anys, en l'espai geogràfic i en l'estructura demogràfica, a la Vall del Tenes

61

Resum: *En el transcurs de les dues darreres dècades, les ciutats grans d'occident han experimentat pèrdues de població amb motiu de migracions generalitzades de curta distància que porten una part dels habitants urbans a canviar de residència per instal·lar-se als radis perifèrics. Les millores en l'accessibilitat dels centres urbans, el desplaçament de llocs de treball de les ciutats cap a les àrees metropolitanes i l'aspiració a viure en àmbits més tranquils són algunes de les raons del moviment migratori. Aquest fenomen, elevat a la categoria de model per diversos especialistes, afecta l'entorn de Barcelona i, d'una manera especial, el Vallès. La ponència es centra en la franja d'espai situada al peu de la Serralada Prelitoral i, més específicament, en els municipis de la Vall del Tenes. A més, es comenten els passos del procés de transformació de les darreres dècades. Aquest procés també l'experimenten altres àrees de l'anella metropolitana de Barcelona, i és en la línia de la construcció d'un urbanisme difós que es manifesta en bona part dels vells països industrials i que pot arribar a modificar, a llarg termini, la funció de capitalitat de les actuals ciutats centrals.*

1. Els espais periurbans

62 És sabut que, des de l'aparició de la societat industrial, els límits entre ciutat i camp han deixat de ser precisos. En l'Antic Règim, la muralla era un element físic que establia clarament la línia divisòria entre ambdues realitats i, en canvi, a la ciutat europea del segle XIX, els eixamples ja es contraposaven als nuclis més antics mentre anaven apareixent els sectors especialitzats (suburbis de residències obreres, fàbriques, barris residencials de la nova burgesia, centres de negocis, etc.).

Al llarg del segle actual, les ciutats del món han evolucionat a partir de formes complexes en el temps (hi ha molta diferència entre els pisos bloc dels anys trenta i la geometria de les construccions funcionals dels setanta) i en l'espai. En aquest terreny, les diferències que podem establir entre les noves ciutats americanes d'expansió horitzontal, les més noves africanes que contraposen vistosos centres a perifèries miserables i les ciutats europees que segueixen estenent-se a l'entorn de nuclis seculars són tantes, que es fa difícil la mateixa determinació dels espais urbans.

En el cas de l'Estat espanyol, i més concretament de Catalunya, el fenomen urbanístic va anar creixent durant la primera meitat del segle amb el parèntesi dels anys de la Guerra Civil i de la primera postguerra¹. La veritable transformació, però, es va produir coincidint amb la conjuntura favorable dels anys seixanta i al començament dels setanta. En aquell temps es van formar les àrees metropolitanes a l'entorn de les ciutats més grans, entre les quals Barcelona, i, en definitiva, es va configurar l'espai urbà actual.

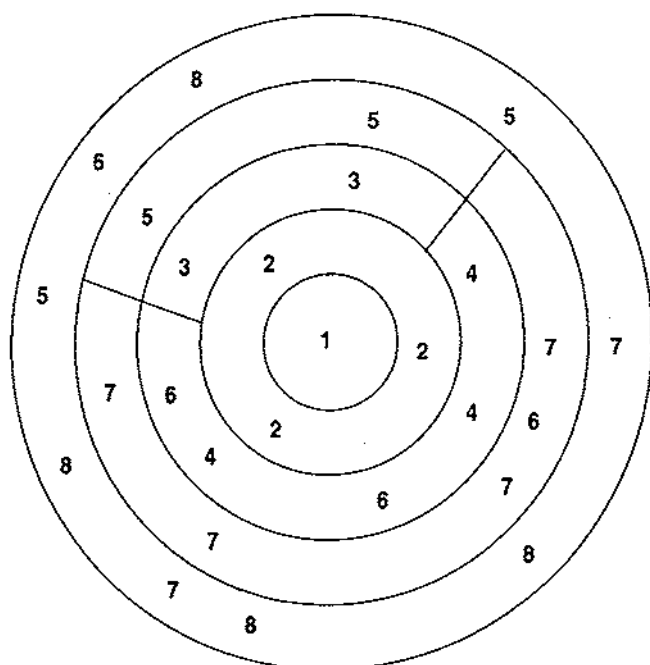
Des d'aleshores, les àrees metropolitanes comprenen espais semiurbanitzats que s'estenen aproximadament fins a l'hora de trajecte en vehicle rodat des de la ciutat principal².

Els elements nous que van començar a caracteritzar aquestes àrees són ben coneguts i es distribueixen amb una certa regularitat en l'espai metropolità (FIGURA 1):

¹ Carles Carreras (1990) fa una bona síntesi de l'evolució urbana de l'Estat espanyol durant el segle XX.

² És el que alguns autors, com ara Lluís Recolons (1976), han denominat isòcrona de l'hora.

FIGURA 1. ESQUEMA TEÒRIC DE LA DISTRIBUCIÓ DE L'ESPAI D'UNA CIUTAT EUROPEA

- 1 C.B. Barri antic, centre de negocis, grans magatzems
- 2 Eixample
- 3 Barri residencial
- 4 Barri obrer
- 5 Zones verdes, jardins
- 6 Barris marginals
- 7 Àrees industrials
- 8 Urbanitzacions perifèriques

Font: elaboració pròpia

a) Prop de la ciutat principal es formaren ciutats satèl·lits que molt sovint han exercit una funció de nuclis dormitori i que els anys 1960-1975 van experimentar un creixement molt accentuat a causa de la immigració. La poca planificació urbanística d'aquells anys, la necessitat urgent d'encabir els immigrants i l'acció dels agents immobiliaris, que veien la possibilitat de concretar negocis ràpids, expliquen que l'estructura urbanística resultant a diverses ciutats del Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès i el Maresme d'aquells anys encara planteja deficiències en l'actualitat.

b) Allocs més ben comunicats del l'àrea metropolitana -singularment a les valls dels rius- es van localitzar els polígons industrials. Modernes naus allotjaren antigues empreses que es veien obligades a sortir de la capital i també noves indústries, en moltes ocasions de capital estranger.

64

c) Els polígons industrials s'interrelacionaren amb els nuclis urbans de nova creació i en provocaren un fort creixement. Tots dos elements expliquen l'evolució de la xarxa viària vers una complexitat més gran per a atendre el fort augment dels desplaçaments intermunicipals.

d) A la perifèria de les àrees metropolitanes es situaren les urbanitzacions residencials. Les construccions de les urbanitzacions -segones residències, en general- tenien l'objectiu de satisfer el desig dels seus propietaris de poder disposar d'un doble domicili: a la ciutat en el temps de treball i al camp en el temps de lleure.

De fet, la segona residència no era nova i ja la trobem coincidint amb l'aparició del concepte de vacances al final del segle passat a molts llocs d'Europa i també de Catalunya³. Però fins als anys seixanta del segle actual havia estat un patrimoni exclusiu de les minories que representen l'alta aristocràcia i la burgesia de negocis. Fou a partir d'aquells anys seixanta, després des del punt de vista econòmic, que la segona residència, de vegades limitada a una petita parcel·la i a una construcció molt humil, entrà en les possibilitats d'amples capes de gent de la ciutat.

En el cas de la perifèria barcelonina, les urbanitzacions residencials es localitzaren, d'una banda, prop del mar formant paisatge amb els apartaments turístics i, de l'altra, prop de les muntanyes prelitorals, des del Montseny fins a Vacarisses, prop de Montserrat, i fins al Garraf.

Cal observar, també, que els anys seixanta, a diferència del que passa en l'actualitat, la ciutat principal també creixia a causa de la recepció de molts immigrants, fet que es traduïa en densitats de població molt elevades.

³ Sobre el primer turisme aristocràtic dels Alps i la urbanització de la serralada podem veure l'obra de Paul Veyret (1978), pàg. 91 i següents. Mossèn Pere Cabot, rector de Cardedeu de 1853 a 1887, en les seves memòries recollides per Tomàs Balbey es feia ressò, ja el 1860, de la vinguda «del gran nombre de forasters que vingueren

Ciutats satèl·lit, nuclis dormitori, polígons industrials, infraestructures viàries i urbanitzacions són, per tant, els elements que han caracteritzat les àrees periurbanes els darrers trenta anys. Hem d'afegir-hi alguns serveis, sovint plens de conomicitacions negatives (presons, abocadors, estacions de gas, etc.), que, tot i la seva vinculació a la ciutat principal, han estat traslladats a l'àrea metropolitana.

Aquesta estructura urbana, que arrenca dels anys seixanta, és a grans trets l'actual. Les pàgines que segueixen es proposen alguna reflexió teòrica sobre el tema, l'aplicació del model general en un espai concret -la Vall del Tenes- i algunes possibles pautes d'evolució futura.

2. Els models de creixement periurbà

La geografia es va debatre, durant les dècades dels setanta i dels vuitanta, entre l'excepcionalisme i els models. El quantitativisme aspirava a determinar les regularitats que regeixen els fenòmens geogràfics mitjançant la introducció de l'estadística. Possiblement en el camp de l'estudi dels espais urbans és on més s'ha avançat en aquest sentit.

La situació actual de la geografia no permet pas encara l'establiment de lleis com passa a la ciència física, si bé els models generals serveixen de pautes, és a dir d'hipòtesis de treball prèvies als estudis concrets. Per al present treball ens pot ser profitós fixar-nos en models d'espais metropolitans de països més evolucionats que el nostre en la mesura que pretenem esbrinar canvis en un territori que forma part d'un d'aquests espais metropolitans.

En aquest nivell teòric hi ha la tendència a enriquir el model sincrònic de les dècades passades -l'objectiu del qual era establir la distribució dels espais dins de l'àrea metropolitana- mitjançant una visió diacrònica que vol captar l'evolució d'aquests espais en el temps recent.

a la població amb motiu de construir-se la carretera de Caldes de Montbui a Sant Celoni, del ferrocarril després, que feia que es trobés en estat llastimós la moralitat de les costums públiques del veïnat». D'altra banda, Cels Gornis, en la seva obra de 1910, també es feia ressò de les «boniques torres» que hi havia a la Garriga, a l'Ametlla, a Caldes i a Cardedeu.

De fet, l'oposició entre àrea metropolitana dependent i ciutat central amb capacitat de decisió es correspon força, a escala mundial, amb l'altra dualitat entre estats centrals i estats perifèrics. Totes dues han estat ben establertes des de fa dècades pels estudis geogràfics. Dels treballs recents de la geografia urbana del nostre país, potser l'aspecte que ofereix més novetat és la constatació que tant les àrees urbanes com el joc de forces entre països desenvolupats i països subdesenvolupats no són situacions estàtiques sinó canviants⁴.

S'ha comprovat, per exemple, que l'anomenat eix de desenvolupament europeu (Londres-Ruhr-Milà) palesa un desplaçament de la capacitat productora industrial cap a la Mediterrània, però també que el despoblament de moltes ciutats centre és paral·lel al creixement d'altres ciutats que abans eren poc rellevants i que a la llarga podran esdevenir centres de pes. Haurem de tenir present la realitat d'aquest canvi, que, referit a l'espai que considerarem, ens pot fer pensar en una disminució del pes específic de Barcelona amb vista al futur.

A grans trets, es troben unes regularitats en l'evolució de les ciutats europees occidentals i americanes que podem sintetitzar de la manera següent:

a) Els municipis extrems de les àrees metropolitanes (abans reservats a la funció residencial) i els municipis rurals perifèrics s'estan industrialitzant, bé per la instal·lació de noves indústries d'origen al·locton, o bé pel sorgiment d'empreses autòctones, entre les quals hi ha les alimentàries derivades de les explotacions agrícoles i ramaderes. Així, doncs, podem parlar cada vegada més de desplaçament de la indústria cap al medi rural, de descentralització productiva i d'industrialització espontània⁵.

b) En relació amb l'anterior, la funció residencial es retira cap a espais més allunyats del centre principal, mentre que velles àrees de segones residències s'integren a la ciutat.

Per a explicar aquest fenomen van bé les representacions de Clout, Lundgren i Boyer, tots basats en la dialèctica entre zones industrials

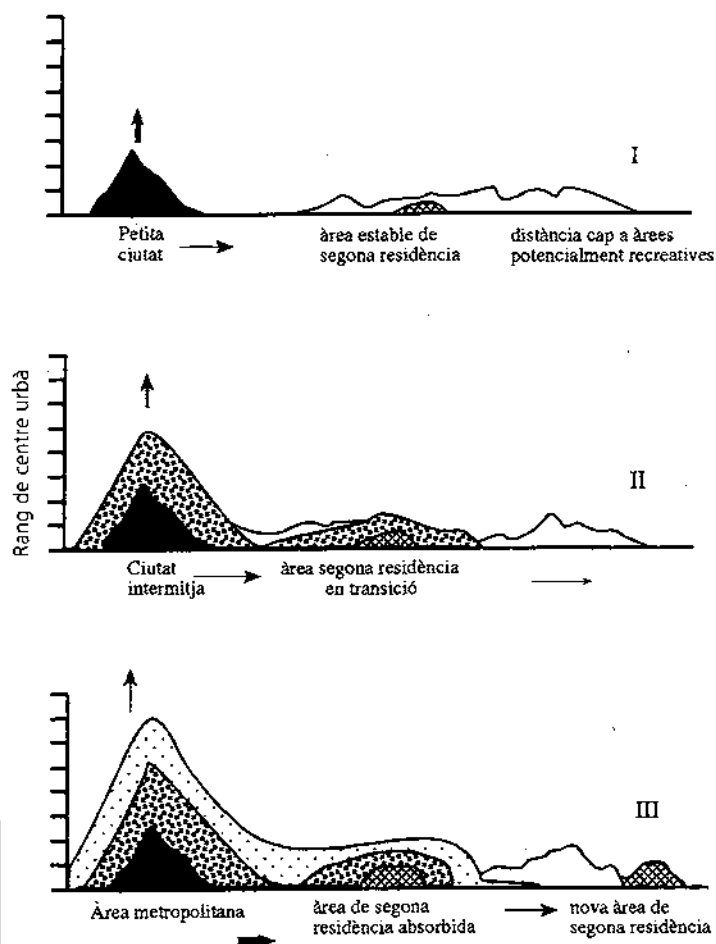
⁴ M. Pallarès (1996).

⁵ F. Molinero (1990), pàg. 348 i següents

i zones residencials. Seguint Lundgren, trobem tres fases en l'evolució de l'entorn de les ciutats nord-americanes i canadenques ja els anys setanta (FIGURA 2).

FIGURA 2. MODEL DE LUNDGREN (1974) SOBRE L'EXPANSIÓ URBANA I LA RESIDÈNCIA SECUNDÀRIA

67

Font: Callizo, X (1991): *Aproximación a la geografía del turismo*, Ed. Síntesis, Madrid, pàg. 126.

1a. Un centre urbà de grandària mitjana ha generat una petita àrea de residències secundàries situada prop d'un relleu accidentat o d'un lloc amb aigua abundant a unes desenes de quilòmetres del centre urbà principal.

2a. A mesura que creix la ciutat, també ho fa l'àrea residencial. Al mateix temps, es va component a l'entorn de la ciutat una infraestructura d'altres elements urbans que a la fi enllaça amb les urbanitzacions, entre les quals hi ha l'augment quantitatiu i qualitatiu de la xarxa viària. Això explica la tendència dels propietaris de les cases residencials a deixar el seu primitiu habitatge urbà i a establir-se definitivament a la urbanització.

3a. L'expansió metropolitana absorbeix l'àrea original de residències secundàries, moltes de les quals s'han convertit en permanents i passen a formar part del conjunt urbà.

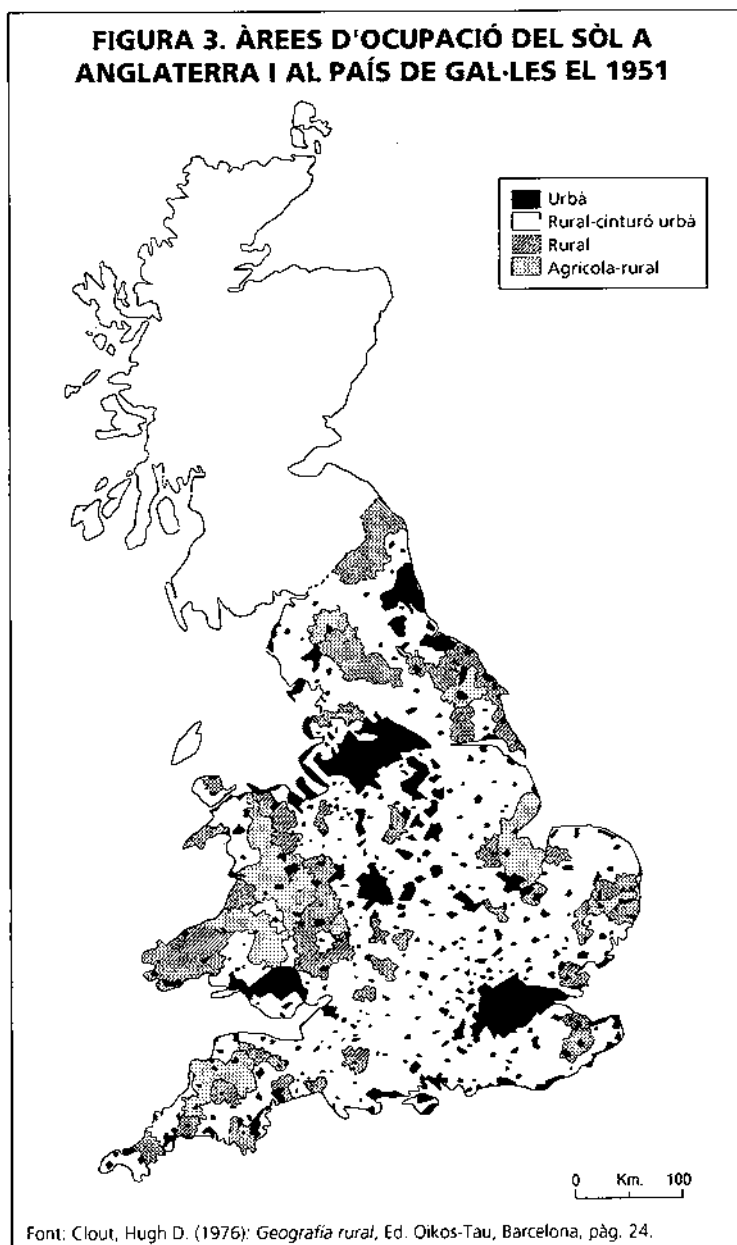
La demanda de caps de setmana i de vacances fa néixer una nova àrea de residències secundàries, aquesta ja molt més allunyada de la ciutat principal. Diversos factors fan possible que es trobin urbanitzacions fins a més d'un centenar de quilòmetres del centre urbà, entre els quals cal remarcar:

- Que les autopistes, les autovies i l'augment de la velocitat dels vehicles han escurçat distàncies i el nou recorregut es pot fer amb un temps proper a l'hora.
- Que el temps lliure es multiplica als països de tradició industrial avançada.
- Que els propietaris d'aquestes noves residències no són originaris només de la ciutat principal, sinó que n'hi ha de tota l'àrea periurbana.

El model de Lundgren considera implícitament dos extrems: d'una banda, la pèrdua de densitat demogràfica de la ciutat principal, que s'estén en forma de taca d'oli, i, de l'altra, la conversió d'antics espais rurals en espais metropolitans. En definitiva, els diversos models tendeixen a confluïr, en la previsió de futur, cap a un espai urbanitzat «extensiu», és a dir, on els polígons i les àrees residencials comparteixen el terreny amb zones verdes, amb àrees d'agricultura industrial i de bosc. Un espai, per tant, allunyat de les actuals densitats de població elevades de les ciutats.

En aquest sentit, Hugh D. Clout ja va cartografiar, fa dècades, una Anglaterra on els espais periurbans predominaven, mentre que els rurals tradicionals quedaven com a residuals (FIGURA 3).

69

Pel que fa a l'Estat espanyol, P. Reques i V. Rodríguez⁶ han establert l'evolució de les àrees metropolitanes més importants i el resultat és que, de moment, difereixen força, d'acord amb fases evolutives diferents: mentre que a València i a Sevilla, entre 1980 i 1991, creixien les àrees i també les capitals, Madrid experimentava un creixement elevat a l'àrea i molt moderat a la capital, i Barcelona i Bilbao perdien població municipal que es repartia per la perifèria. Les xifres corroboren la darrera afirmació, per al cas de Barcelona:

	1986		1994		Saldo 1986-1994
Barcelonès	2.376.600 hab.		2.282.755 hab.	-	93.845
Baix Llobregat	583.354 "		637.398 "	+	54.044
Maresme	269.502 "		312.163 "	+	42.661
Vallès Occidental	620.786 "		674.345 "	+	53.559
Vallès Oriental	240.464 "		280.130 "	+	39.666

A primera vista, doncs, sembla que el model de Lundgren, experimentat ja a les ciutats anglosaxones, reflecteix bastant bé el que passa en l'actualitat a l'entorn de Barcelona:

- Els antics centres residencials del Vallès sud (Cerdanyola, Sant Cugat, la Florida) de la primera meitat de segle estan engolits pels complexos industrials i pels edificis urbans.
- Apareixen naus industrials a municipis més perifèrics.
- A la Cerdanya proliferen noves cases d'estiuieg.

El que passa a Barcelona succeeix a moltes de les ciutats europees, i així, París, Roma, Milà, Viena i Londres han perdut població la darrera dècada, mentre que ha crescut el seu entorn.

Sembla que, com hem dit a l'inici, els models ens poden servir de pauta per als propers apartats. Amb tot, cal tenir presents moltes circumstàncies. A tall d'exemple, ens arriben notícies que Berlín, des de la reunificació alemanya, experimenta un creixement altament positiu en la seva part central, ja que la política urbanística d'aquella ciutat preveu bastir a la zona semideshabitada de l'antic mur nous edificis de negocis, comerços, banques i blocs residencials.

⁶ Reques i Rodríguez (1996), pàg. 173 i següents.

Per tant, presenta una evolució contrària a la de les altres ciutats europees motivada per l'evolució política⁷.

En els propers apartats procurarem aportar dades que ens indiquin en quina mesura l'evolució dels nostres pobles s'acosta al model i en quins aspectes pot ésser original. Però, per a emprendre l'estudi de la Vall del Tenes, és útil aturar-se un moment en els agents que fan possible el creixement urbà i que en determinen les característiques.

3. Els agents del canvi urbà

Els canvis que s'esdevenen a l'espai no són fruit de l'atzar sinó de la intervenció humana. Podem parlar d'agents del canvi urbà o, per a alguns geògrafs, d'agents productors d'espai urbà quan ens referim a les persones, als grups o a les entitats, públiques o privades, que promouen la construcció d'elements urbans en els diversos nivells (pisos, poligons, carreteres, etc.) i que ho fan d'acord amb uns objectius concrets.

Carles Carreras ha elaborat el quadre d'agents urbans del nostre país, que resumim a continuació⁸:

- a) Moltes extensions de terres de propietaris tradicionals (la noblesa, els ordes religiosos i les parròquies) han passat a l'administració o a mans privades per mitjà de desamortitzacions o de vendes i s'han convertit freqüentment en terreny edificable.
- b) Tradicionalment, els propietaris privats eren els qui decidien edificar. Des de mitjan segle, però, les constructores i les immobiliàries exerceixen aquesta funció; adquireixen terrenys i els urbanitzen per a obtenir beneficis de la venda de les construccions.
- c) Empreses del sector terciari (assegurances, caixes, bancs) han entrat amb força els darrers anys en el mercat de la construcció, en el qual immobilitzen fons en part com a garantia de solvència.

⁷ Vicente Torres (1995).

⁸ Carles Carreras (1990), pàg. 433-448

d) Els industrials fomenten la creació d'espai urbà en la mesura que requereixen la construcció de fàbriques i de naus. No es tracta d'obtenir beneficis immediats de la construcció sinó a llarg termini i de forma regular, a partir de la pròpia activitat en el sector secundari.

e) L'interès dels ciutadans per pisos i cases activa el mercat immobiliari i regula els preus.

f) El capital privat porta la iniciativa constructora en països d'economia de mercat com el nostre. Això no obstant, l'administració es reserva una part important de la gestió urbanística. D'una banda, és qui fixa les directrius i les normes de creixement, que van d'acord amb els programes respectius de govern de cada municipi o ens intermedi, i, de l'altra, l'administració és qui gestiona una part considerable de les parcel·les, que en el cas de Barcelona arriba a la tercera part de tota la superfície del terme i en el cas de Madrid és força superior.

Podríem afegir a aquest quadre els agents que vetllen per la conservació de la natura i del món rural, que tenen un pes creixent en la moderació del procés urbanístic occidental.

La correlació de forces entre els agents varia d'una ciutat a l'altra, a cada país i a cada indret. Aquesta correlació s'encarrega de marcar les diferències urbanístiques d'un lloc a l'altre del món desenvolupat capitalista en el marc d'un model general que s'hi assembla.

4. L'àrea del nostre estudi

El Vallès Oriental, en la seva qualitat de comarca veïna de Barcelona, està sotmès a molts dels canvis i dels fenòmens que afecten l'àrea metropolitana de la capital. Internament, però, la nostra comarca és molt diversa geogràficament, econòmicament i socialment. Ja s'han establert diverses classificacions dels seus espais des de distints punts de vista⁹. De fet, segons el criteri que

⁹ En Gordi *et al.* (1990) es recullen divisions de la comarca des del punt de vista poblacional (pàg. 44) i del paisatgeístic-econòmic (pàg. 109 i següents). Respecte al marc físic, cal recórrer a la divisió clàssica entre plana i muntanya de Salvador Llobet (1968).

emprem, en poden resultar divisions territorials molt diverses. Hi ha, malgrat tot, unes unitats bàsiques que romanen força clares:

a) La capital -Granollers- i el seu entorn, que afecta els municipis de Canovelles, les Franqueses i la Roca.

b) Els municipis industrials del sud, que omplen les valls baixes del Tenes, del Congost, del Mogent i la confluència de tots tres en el Besòs (és el triangle limitat per Lliçà de Vall - la Llagosta - Montornès).

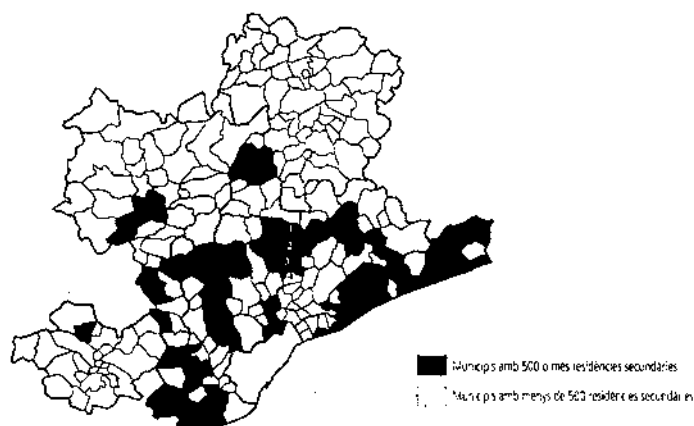
c) Els municipis del centre-nord, que d'una banda a l'altra de la comarca ressegueixen el peu de les serralades i, en general, combinen la funció residencial amb el paisatge encara rural. Alguns d'aquests municipis, com ara Sant Celoni, Cardedeu, la Garriga i Caldes de Montbui, exerceixen de capital de subcomarca, però la majoria dels municipis han tingut fins a l'actualitat una activitat industrial feble.

d) Els municipis rurals de muntanya, del nord, que s'estenen des de Gualba, a l'est, fins a Granera, a l'oest.

En els propers apartats ens referirem sobretot als municipis del grup c). Com que hi predomina la funció residencial, una xifra ens ajudarà a delimitar-los: són els municipis que ja l'any 1981 tenien més de 500 habitatges secundaris. La seva cartografia ens n'indica la disposició: en franja continuada i fent d'aurèola a Granollers i a les àrees més industrials. D'est a oest trobem Vallgorguina, Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera, Sant Pere de Vilamajor, Sant Antoni de Vilamajor, Cànoves, la Garriga, l'Ametlla del Vallès, Sant Feliu de Codines, Bigues i Riells, Santa Eulàlia de Ronçana, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall i Caldes de Montbui. Hem de tenir present que aquesta aurèola supera el marc comarcal i que es perllonga, per l'est, cap a la costa i, per l'oest, cap al Vallès Occidental. El seu interès geogràfic fonamental radica en el fet que des dels anys setanta ha exercit de limit nord de l'àrea urbana de Barcelona (FIGURA 4).

Dins d'aquest grup, seguirem de prop l'evolució dels quatre municipis de la Vall del Tenes, la funció residencial dels quals ha destacat molt durant les darreres dècades. D'una banda, el seu nombre d'habitatges secundaris ha estat molt elevat (Lliçà d'Amunt

FIGURA 4. RESIDÈNCIES SECUNDÀRIES
(Alt Penedès, Bages, Baix Llobregat, Maresme, Osona, Vallès)

Els números 1, 2, 3 i 4 corresponen als municipis de la Vall del Tenes
 Font: Cens de l'habitatge, 1981

i Bigues ocupaven, respectivament, el primer i el segon lloc comarcal el 1991; Santa Eulàlia ocupava el quart i Lliçà de Vall el setzè) i, d'altra banda, en tots quatre casos les residències secundàries han superat les permanents.

En general, molts trets bàsics de la seva evolució són extrapolables a altres municipis de la franja prelitoral i per això ens hi referirem sovint.

5. Evolució urbanística i poblacional dels municipis de la Vall del Tenes (1970-1994)

5.1. El punt de partida, una societat rural

Els municipis de la Vall del Tenes van ser plenament rurals fins als anys seixanta. Hi ha el testimoni viscut de la gent gran que recorda clarament les primeres urbanitzacions que van aparèixer just el 1959 i el 1960, les quals acollien quantitats respectables d'estiuejants i feien canviar hàbits socials i econòmics. Hi ha el testimoni de les xifres que ens indiquen que el nombre d'habitants va romandre força estancat i baix fins als anys seixanta:

	1900	1960
Bigues i Riells	908 habitants	1.004 habitants
Santa Eulàlia	810 «	1.191 «
Lliçà d'Amunt	966 «	1.155 «
Lliçà de Vall	375 «	675 «

El predomini del sector primari va ser molt considerable fins en aquells anys (a Santa Eulàlia, el 1960, eren 300 actius sobre un total de 506), fet que es traduïa en un paisatge rural amb prevalença de camps de secà (cereal, vinya i avellaners) i de masies disperses.

5.2. La construcció de la infraestructura residencial

La dècada dels seixanta va ser decisiva per a la formació de la infraestructura residencial sobre l'espai dels municipis de la Vall, i també ho va ser la dels setanta, perquè l'activitat constructora va continuar uns anys a fort ritme malgrat la crisi econòmica generalitzada que començà el 1973. Un total de vuitanta urbanitzacions es van distribuir per la Vall, moltes de les quals contenien nombres d'habitatges superiors als dels antics barris dels pobles. La normativa urbanística, encara poc elaborada aquells anys, va permetre que les urbanitzacions s'establissin sobre l'espai de forma atomitzada, estructura que encara caracteritza el poblament actual. Les estadístiques mostren el notable augment de residències, especialment de les secundàries¹⁰.

	1970		1981	
	(1)	(2)	(1)	(2)
Bigues i Riells	185	479	1.361	1.803
Lliçà d'Amunt	s.d.	408	1.676	2.471
Lliçà de Vall	185	498	465	1.099
Santa Eulàlia Ronçana	455	870	1.264	1.912

(1) Nombre de residències considerades secundàries en el cens de l'habitatge.

(2) Nombre total de residències en el cens de l'habitatge.

¹⁰ Les xifres sobre població, hàbitat i mobilitat dels quadres que segueixen provenen dels censos i dels padrons de 1970, 1975, 1981, 1986, 1991 i de la rectificació del padró de 1994. S'han recollit a partir de les diverses publicacions de l'Institut Nacional d'Estadística i de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Comparats amb altres municipis propers de forta tradició residencial, el creixement urbanístic de la Vall del Tenes esdevenia espectacular:

	1970		1981	
	(1)	(2)	(1)	(2)
Cardedeu	310	1.805	322	2.999
La Garriga	550	2.364	509	3.142
Caldes de Montbui	235	2.472	626	3.399

(1) Nombre de residències considerades secundàries en el cens de l'habitatge.

(2) Nombre total de residències en el cens de l'habitatge.

En canvi, altres municipis, com ara Cànoves i Sant Pere de Vilamajor, s'acostaven al ritme de la Vall del Tenes.

L'augment d'habitatges no es va traduir, als nostres municipis, en un augment demogràfic gaire elevat -almenys fins a 1975- a causa que els propietaris de les noves construccions generalment seguien censats a Barcelona o a la seva ciutat d'origen¹¹:

	1960	1970	1975
Bigues i Riells	1.004 hab.	1.211 hab.	1.243 hab.
Lliçà de Vall	675 "	1.126 "	1.380 "
Lliçà d'Amunt	1.151 "	1.584 "	2.009 "
Santa Eulàlia Ronçana	1.191 "	1.755 "	2.018 "

Mentrestant, els municipis del sud industrial del Vallès experimentaven augments de població molt més intensos a causa d'una immigració considerable generada per la demanda de llocs de treball a les noves fàbriques:

	1960	1970	1975
La Llagosta	1.368 hab.	7.349 hab.	11.510 hab.
Parets	2.950 "	5.626 "	7.502 "
Mollet	8.303 "	20.212 "	28.867 "
Montmeló	1.366 "	4.384 "	6.621 "
Montornès	1.402 "	7.364 "	8.776 "
Martorelles	1.625 "	3.188 "	3.918 "

¹¹ Ibidem.

Podem comprovar com diversos d'aquests municipis partien d'una situació demogràfica força comparable a la dels municipis de la Vall del Tenes i, amb quinze anys, se'n van distanciar netament.

5.3 De les torres dels caps de setmana a la residència fixa

77

Amb l'excepció d'una part del terme de Lliçà de Vall, la Vall del Tenes havia passat del model rural agrícola al model residencial terciari, amb molt poca intervenció de l'activitat industrial. Els nous propietaris venien als pobles els caps de setmana i els estius, i eren coneguts amb el nom popular de «domingueros». Omplien carreteres i nodrien les botigues, les quals augmentaven el seu nombre.

Des del punt de vista social, mentre que els estiuejants més antics participaven en les entitats i les activitats dels municipis, la gran majoria dels nous propietaris va viure al marge de la vida local. És significatiu el cas de la zona més occidental de la vall del Tenes, on es succeeixen de nord a sud nombroses urbanitzacions sense solució de continuïtat (can Vendrell, la Font d'Abril, la Vall, ca l'Artigues, can Rovira, can Salgot, etc.) i on una bona part dels propietaris no són residents fixos, sinó que es desplacen a Barcelona per la carretera de Caldes a Mollet; en conseqüència, tenen un contacte mínim amb els barris antics dels pobles.

Durant els anys vuitanta, el nombre d'urbanitzacions ja no va créixer. Entre les diverses circumstàncies que ho expliquen, destaquen: la crisi econòmica, que va desanimar finalment moltes inversions i fins i tot va paralitzar obres començades, i, especialment, la nova manera de fer les coses amb relació al canvi polític i a l'adveniment del sistema democràtic. En el cas de l'urbanisme, es van ultimar i aprovar normes subsidiàries i plans d'ordenació municipals que, seguint criteris més científics, preveïen expansions urbanístiques organitzades a partir dels respectius nuclis antics i no en zones rurals aïllades.

Els anys vuitanta, en canvi, van servir per a completar les urbanitzacions existents, construir habitatges en solars encara no edificats, aixecar tanques i garatges, excavar piscines i enjardinar entorns. L'acció municipal es centrava a pavimentar carrers, instal·lar la xarxa d'enllumenat públic, etc. El resultat fou un paisatge més

acabat, si bé encara amb mancances i amb nous problemes, com per exemple l'elevada despesa d'aigua. Algunes professions sorgiren de la nova situació, entre les quals és significativa la dels jardiners, que sovint havien estat antics agricultors.

Des del punt de vista poblacional, durant els anys vuitanta i el començament dels noranta ja s'ha produït a la Vall del Tenes el fenomen que apuntàvem en el model: que molts dels antics segons residents s'han censat als nostres pobles i han deixat la seva casa de la ciutat. Alguns factors són claus en la decisió:

- Les millores conegudes en l'accessibilitat viària al Barcelonès.
- Les empreses que han tret el seu establiment de Barcelona i l'han instal·lat al Vallès, amb la qual cosa hi han arrossegat ells alguns treballadors.
- La proliferació de noves empreses industrials, comercials i de serveis al Vallès.
- L'augment de les contribucions urbanes.
- En cas dels propietaris grans, la voluntat de passar una jubilació tranquil·la.

La tendència a residir definitivament a les antigues cases d'estiu és encara plenament vigent i ha provocat un creixement demogràfic intens els darrers anys, especialment el darrer quinquenni. El cas més remarcable és Lliçà d'Amunt, que ha estat diversos anys entre els tres municipis de més creixement relatiu de Catalunya. Observem les xifres d'habitants:

	1981	1996(*)	index (1981= 100)
Bigues i Riells	1.467	3.927	267
Lliçà de Vall	1.717	4.325	251
Lliçà d'Amunt	2.622	7.668	292
Santa Eulàlia Ronçana	2.346	4.042	172

(*) xifres provisionals

El ritme de creixement del conjunt comarcal del Vallès Oriental és també elevat, però força inferior al dels municipis que considerem: 225.085 habitants l'any 1981; 280.130 el 1994. També experimenten un ritme força inferior els municipis grans:

	1981	1994	índex (1981=100)
Granollers	45.348	53.012	117
Mollet	35.480	42.760	121
Cardedeu	7.240	10.167	140
Sant Celoni	11.946	12.697	106
Caldes de Montbui	10.153	12.126	119
La Garriga	8.178	10.060	123
Llinars	4.693	6.035	128

Són més propers al ritme de la Vall del Tenes altres municipis de característiques semblants (residencials, perifèrics):

	1981	1994	índex (1981=100)
L'Ametlla del Vallès	1.889	4.209	223
Cànoves i Samalús	576	1.314	228
Sant Fost	2.969	5.434	183
Vallromanes	383	857	224

En canvi, els municipis industrials que van créixer els anys 1960-1975 ara tenen progressions molt més lentes i fins i tot negatives en algun cas:

	1981	1994	índex (1981=100)
La Llagosta	12.705	11.826	93
Parets	8.745	11.889	136
Montmeló	6.871	7.700	112
Montornès	10.187	11.363	112
Martorelles	4.336	5.038	116

La divergència dels ritmes dels darrers anys fa que els municipis residencials tornin a acostar-se als municipis de qualificació industrial.

5.4. L'origen dels habitants

Tot i que la informació que donen els censos ho permet, està per fer l'estudi de l'origen de la població municipal, aspecte que fa possible l'aproximació sociològica i que és especialment interessant en casos de transformacions com ara el nostre. Amb les estadístiques que disposen els municipis hem pogut elaborar el quadre següent:

	Bigues i Riells	Sta. Eulàlia	Lliçà d'Amunt	Lliçà de Vall
% nascuts en el propi municipi	18'7	23'8	16'2	11'2
% resta de província Barcelona	53'5	49'8	78'4	54'4
% resta de Catalunya	2'5	2'8	0'8	2'5
% resta de l'Estat	23'6	23'0	3'7	31'5
% estranger	1'7	0'6	0'9	0'4
	100	100	100	100

Les xifres ens serveixen per a comprovar com l'augment quantitatiu implica un canvi qualitatiu potser encara més important d'una societat originàriament força homogènia vers una altra de molt més heterogènia.

Un interessant estudi sobre l'emigració recent que experimenta Santa Coloma de Gramenet¹² ens indica que aquest municipi, tant conegut fa una vintena d'anys pel seu paper immigratori, ara és una font d'emigració cap a la rodalia. L'estudi deixa pal·lès que Lliçà d'Amunt, amb 495 immigrants entre 1986 i 1993, ha estat el tercer municipi receptor d'habitants d'aquella localitat, amb un nombre superat només per Barcelona i per Badalona. Lliçà de Vall va rebre 117 habitants de Santa Coloma els mateixos anys, i Bigues i Riells 124.

Falta fer un estudi de la diversitat socioeconòmica entre unes i altres urbanitzacions. Això no obstant, la veu popular ja s'encarrega de discernir les més humils de les més riques.

¹² Antoni Durà (1994), pàg. 103 i següents.

5.5. La mobilitat obligada

La Vall del Tenes és poc industrial, a excepció de la part sud de Lliçà de Vall, que ja entra de ple en l'àrea de polígons que flanquegen la carretera N-152. D'altra banda, els llocs de treball al camp van disminuint progressivament. Molt sovint, els nous residents segueixen treballant a les seves empreses anteriors i això origina una forta mobilitat per treball, que va estar quantificada per a l'any 1991¹³:

Desplaçaments obligats per treball (nombre de persones)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Saldo (1+2+3)-(4+5)
Bigues i Riells	553	324	277	187	181	-233
Lliçà d'Amunt	769	759	603	694	412	-256
Lliçà de Vall	642	420	341	2.425	1.731	+3.395
Santa Eulàlia	492	456	238	197	153	-344

(1) Dins del propi municipi.

(2) A altres municipis de la comarca.

(3) A fora de la comarca.

(4) Des d'altres municipis de la comarca.

(5) D'altres comarques.

Com es pot observar, Lliçà de Vall és un municipi molt receptor de mà d'obra, ja que, en part per la seva situació dins la comarca, ha participat des de fa molts anys tant del corrent urbanitzador com de la industrialització. Exceptuant el cas de Lliçà de Vall, els altres tres municipis són deficitaris en llocs de treball i s'assemblen també, en aquest aspecte, als altres municipis residencials de la comarca (Cànoves i Samalús, -239; Sant Antoni de Vilamajor, -115; Sant Pere Vilamajor, -126; Sant Esteve de Palautordera, -210; Santa Maria de Palautordera, -351).

5.6. Les noves indústries dels anys noranta

Durant la darrera dècada, s'ha emprès la construcció de polígons industrials a municipis de la part nord del Vallès que estaven molt poc industrialitzats: a Bigues, a Santa Eulàlia i a Lliçà d'Amunt, com també a la Garriga i a les Franqueses, prop del Congost; a Caldes,

¹³ Id. nota 10. Institut d'Estadística de Catalunya: *Estadística comarcal i municipal, 1994-1995*, Barcelona 1996.

a Sant Feliu de Codines i, més a l'oest, a Sentmenat i Castellar; a Cardedeu i a Llinars, seguint la carretera general. La comparació entre les dues edicions del mapa topogràfic comarcal 1:50.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya de 1989 i de 1996 ens mostra les naus que han aparegut; es tracta generalment d'espais limitats, fora dels nuclis urbans i en punts ben comunicats.

A causa del caràcter molt recent de la construcció d'aquests polígons, encara hi ha moltes naus en venda i els seus efectes encara es reflecteixen poc en les estadístiques demogràfiques que hem presentat. Sembla evident, però, que la seva presència l'hem de veure en relació amb l'expansió de la indústria metropolitana i, d'altra banda, amb l'augment de mà d'obra potencial dels nostres pobles els darrers anys, tal com hem vist en l'apartat anterior.

Si aquesta industrialització es generalitzarà els propers anys o si restarà en un segon pla està per veure i depèn de l'actuació dels diversos agents del canvi urbà. De totes maneres, els polígons treuen el caràcter bàsicament residencial que han tingut els nostres municipis els anys passats i estan en la línia de multiplicar els elements urbans cap a les zones perifèriques de l'*hinterland* barceloní, tal com preveia el model de Lundgren.

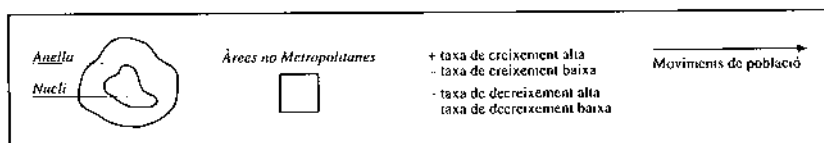
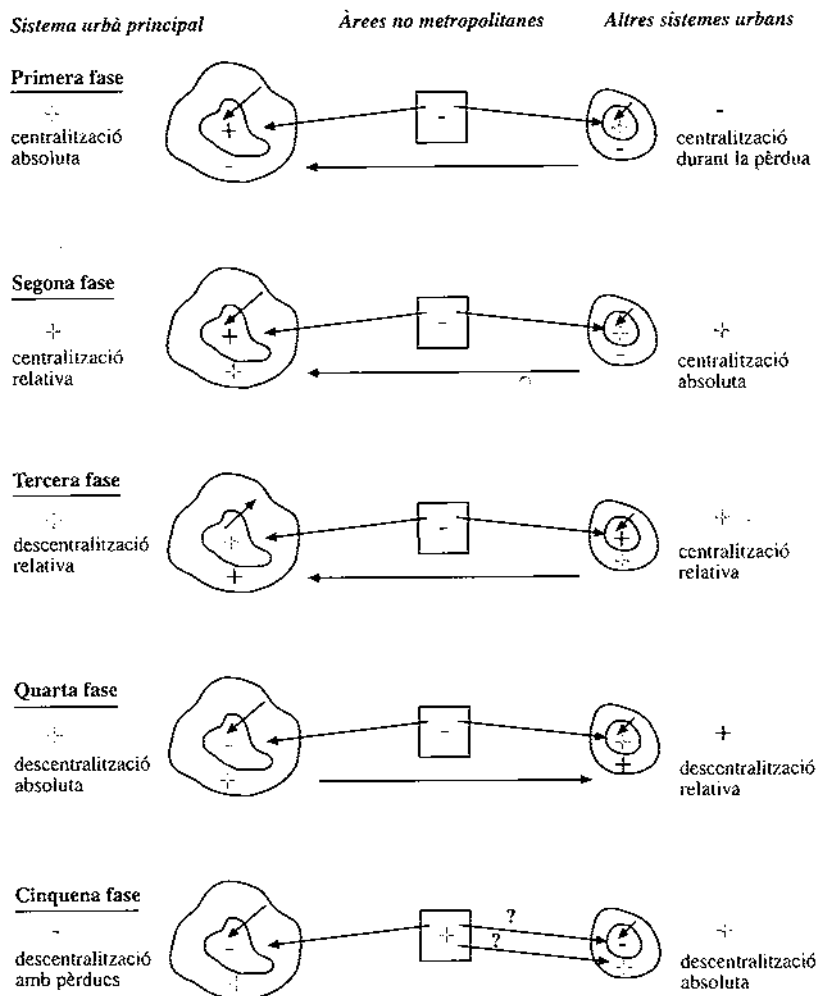
6. Vers la urbanització difosa

Paisatge rural, estiuatge, urbanitzacions, nous residents, necessitat de llocs de treball, construcció de polígons, paisatge urbà extensiu: heus ací els pilars d'una evolució de trenta anys als nostres pobles; és a dir, l'evolució d'un espai petit, particular, que ens serveix per a entendre a grans trets l'evolució general a la zona límit de l'àrea periurbana de Barcelona. Es tracta d'una evolució vers unes cotes més altes de complexitat urbana. Un estudi més extens ens mostraria com molts punts d'aquest canvi es reproduïen en perifèries de moltes ciutats europees.

Per acabar, tornem al nivell teòric per a apuntar una darrera possibilitat en el pla hipotètic d'evolució futura: que el creixement de perifèries com la nostra sigui indicatiu de la pèrdua de l'hegemonia de la ciutat principal (en el nostre cas, Barcelona). Això és el que han estudiat diversos autors seguint un altre model, el de Peter Hall.¹⁴

¹⁴ Elisabet Sau (1995), pàg. 97-113, recull el model de Hall.

**FIGURA 5. ESQUEMA GENERAL D'EVOLUCIÓ URBANA,
SEGONS PETER HALL**

Aquest autor va plantejar un model de creixement per a les diverses ciutats espanyoles i la seva àrea. Va prendre en consideració Catalunya com a àrea urbana d'estudi i hi va distingir tres tipus d'espais:

- a) El sistema urbà principal, format per:
 - Barcelona i el seu *continuum* proper (Badalona, Sant Adrià, l'Hospitalet, etc.).
 - L'àrea metropolitana, segons la definició dels anys cinquanta.
 - La resta de la regió metropolitana (les parts més allunyades de la capital de les comarques properes).
- b) Els altres sistemes urbans, que es formen a l'entorn de les ciutats mitjanes catalanes, algunes de les quals -especialment Tarragona- ja tenen una àrea metropolitana força complexa.
- c) Els municipis no metropolitans, molt diferents segons que siguin del Pirineu o de la Depressió Central, però sempre amb dèbils contingents humans¹⁵.

Hall va reflectir les seves previsions en una gràfica molt aclaridora que reproduïm aquí (FIGURA 5). Resseguim-la amb detall. Parteix, per als anys cinquanta - seixanta, d'una situació on tot el sistema urbà principal -inclosa la capital- experimenta un fort creixement i, en conseqüència, exerceix un domini molt intens sobre la resta del país. En canvi, conclou amb una disminució clara del domini de la capital i de la seva regió i amb un augment d'influència dels altres sistemes urbans, i fins i tot dels municipis no metropolitans. A llarg termini, aquesta tendència pot arribar a fer qüestionar àdhuc la capitalitat barcelonina¹⁶.

Se'ns imposa, doncs, el concepte d'urbanisme difós per al futur del nostre país¹⁷. Els estudis actuals sembla que hi conflueixen, però tot plegat no és gaire allunyat del que ja fa temps va plantejar el vell mestre i amic Lluís Casassas en la seva tesi sobre la Catalunya ciutat¹⁸.

Lluís Galobart

¹⁵ Els geògrafs Carreras i Margalef (1977) van encarregar-se d'establir quins municipis s'havien d'incloure en cada una d'aquestes regions urbanes.

¹⁶ Elisabet Sau (1995), pàg. 107.

¹⁷ Podem veure també Margarida Castanyer (1994).

¹⁸ Tenim present Lluís Casassas tant pel que fa als seus treballs com pel que fa al record personal d'haver compartit la classe de geografia social l'any 1970. Cal destacar la seva tesi doctoral, publicada el 1975 amb el títol de *Barcelona i l'espai català*.

Bibliografia:

Callizo, Xavier (1991): *Aproximación a la geografía del turismo*, Ed. Síntesis, Madrid.

Carreras, Carles (1990): *Las ciudades y el sistema urbano*, Geografía de España, vol. III, Ed. Planeta, Barcelona.

85

Carreras, Carles; Margalef, Josep Maria (1977): «La evolución de las ciudades catalanas entre 1857 i 1975», *Ciudad y territorio*.

Castanyer, Margarita (1994): «Una nova dimensió de la xarxa de ciutats a Catalunya. Les àrees de cohesió», *Documents d'Anàlisi Geogràfica* núm. 25.

Casassas, Lluís (1977): *Barcelona i l'espai català*, Ed. Curial, Barcelona.

Clout, Hugh D. (1976): *Geografía rural*, Ed. Oikos-Tau, Barcelona.

Durà i Guimerà, Antoni (1994): «Moviments migratoris recents a Santa Coloma de Gramanet», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 38.

Gomis, Cels (1908-1918), *Geografia general de Catalunya*, F. Carreras i Candi (dir.), volum província de Barcelona.

Gordi, Josep et. al (1990), *La població i el poblament del Vallès Oriental*, Museu de Granollers.

Llobet, Salvador (1968): «El Vallès», *Geografia de Catalunya*, Solé i Sabarís (dir.), volum III, Barcelona.

Molinero, Fernando (1990): *Los espacios rurales*, Ed. Ariel, Barcelona.

Pallarès, Montserrat (1996): «Indústria i territori. Interrelació i dependència en els nous sistemes productius», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 41.

Recolons, Lluís (1976): *La població de Catalunya*, Ed. Laia, Barcelona.

Reques, Pedro; Rodríguez, Vicente (1996): «Perspectivas demográficas y territoriales», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm 41.

Sau, Elisabet (1995): «El creixement del sistema urbà de Catalunya (1950-1991)», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 27.

Torres, Vicente (1995): «Berlín, años noventa», *Movilidad y ciudad*, núm 34, Col·legi d'Enginyers de Barcelona.

Veyret, Paul (1978): *Les Alpes*, Presses Universitaires de France, Paris.